ਇਕਾਂਗੀ : ਬ੍ਰਹਮ ਭੋਜ

ਸਾਰ

(ਅਜਮੇਰ ਸਿੰਘ ਔਲਖ

'ਬ੍ਰਹਮ ਭੋਜ' ਅਜਮੇਰ ਸਿੰਘ ਔਲਖ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ। ਇਸ ਇਕਾਂਗੀ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਕਿਰਤ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਅਤੇ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਦਾ ਖੰਡਨ ਹੈ, ਇਸਨੂੰ ਇਕਾਂਗੀਕਾਰ ਨੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਜਨਮਸਾਖੀ ਵਿਚਲੀ 'ਭਾਈ ਲਾਲੋ' ਤੇ 'ਮਲਕ ਭਾਗੋ' ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਘਟਨਾ ਨੂੰ ਇਕਾਂਗੀ ਰੂਪ ਦੇ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਕਾਂਗੀ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਬੜਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦੀ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਮਹਾਨਤਾ ਵੀ ਹੈ।

ਮਲਿਕ ਭਾਗੋ ਦੇ ਘਰ ਆਮ ਲੋਕ ਸੰਤ, ਸਾਧ ਤੇ ਪੀਰ ਫ਼ਕੀਰ ਬ੍ਰਹਮ ਭੋਜ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਲਈ ਆ ਰਹੇ ਹਨ। ਮਲਿਕ ਭਾਗੋ, ਜਿਸ ਦੇ ਨੇੜੇ ਕਾਜ਼ੀ ਤੇ ਪੰਡਿਤ ਖੜ੍ਹੇ ਹਨ, ਬੜੇ ਸੁੱਖ ਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦੇ ਭਾਵ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਹ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬ੍ਰਹਮ ਭੋਜ ਦੇ ਬਹਾਨੇ ਸੰਸਾਰ ਦੀਆਂ ਸਭ ਜਮਾਤਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਦਿਨ ਰੱਜ ਕੇ ਭੋਜਨ ਨਸੀਬ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਤੇ ਉਹ ਮਨ ਹੀ ਮਨ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਸੋਚਦਾ ਹੈ ਕਿ ਖ਼ੁਦਾ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਖ਼ਲਕਤ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਲਈ ਹੀ ਦੁਨੀਆਂ ਉੱਤੇ ਭੇਜਿਆ ਹੈ। ਕਾਜ਼ੀ ਤੇ ਪੰਡਿਤ ਉਸਦੀ ਖ਼ੁਸ਼ਾਮਦ ਭਰੇ ਸ਼ਬਦ ਬੋਲਦੇ ਹਨ। ਤੇ ਬ੍ਰਹਮ ਭੋਜ ਨੂੰ ਇਸਲਾਮ ਅਤੇ

ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਦੱਸ ਰਹੇ ਹਨ।
ਅਸਗ਼ਰ ਖਾਂ ਮਲਕ ਭਾਗੋ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸਦੇ ਉਸ ਦੇ ਕਹੇ ਅਨੁਸਾਰ ਸਾਰੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਫੈਲ ਰੋਗ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਧਰਮ ਤੇਗ ਵਿਚ ਆਉਣ ਲਈ ਆਖ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਵੀ ਹੁਕਮ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ ਕਿ ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਵੀ ਹੁਕਮ ਦਾ ਨਿਰਾਦਰ ਕਰੂ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਸਖਤ ਤੋਂ ਸਖਤ ਸਜ਼ਾ ਹੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਜਿਹੜਾ ਵੀ ਇਸ ਧਰਮ ਤੇਗ ਵਿਚ ਆਏ, ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਘਰ ਵਿੱਚ ਜੋ ਸਾਮਾਨ ਹੈ ਸਾਰਾ ਮਸਜਿਦ ਵਿਚ ਜਮ੍ਹਾਂ ਕਰਵਾਉਣਾ।
ਇਸੇ ਨੂੰ ਕੋਤਵਾਲ ਆ ਕੇ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਸਜਿਦ ਦੇ ਇਕ ਕੋਨੇ ਵਿੱਚ ਗਹਿਣੇ ਭਾਈ ਲਾਲੋ ਤਰਖਾਣ ਨੇ ਧਰਮ ਤੇਗ ਵਿੱਚ ਜਿੰਮਾ ਲੈਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਮਲਿਕ ਭਾਗੋ ਅਸਗ਼ਰ ਖਾਂ ਨੂੰ ਕੋਤਵਾਲ ਦੇ ਕੋਰੜੇ ਮਾਰਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਅਸਗ਼ਰ ਖਾਂ ਉਸ ਲਈ ਮਾਫੀ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦਾ ਰਹਿਆ ਪੂਰੀ ਗੱਲ ਪੁੱਛਦਾ ਹੈ। ਕੋਤਵਾਲ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਲਾਲੋ ਤਰਖਾਣ ਕਹਿੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸਦੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਪਰੌਹਣੇ ਠਹਿਰੇ ਹੋਏ ਹਨ ਤੇ ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਰੋਟੀ-ਟੁੱਕਰ ਆਦਿ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਨ ਲਈ ਰੁੱਝਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।
ਜਦੋਂ ਕੋਤਵਾਲ ਉਸ ਫ਼ਕੀਰ ਦਾ ਨਾਂ 'ਨਾਨਕ ਪੀਰ' ਦੱਸਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਪੰਡਿਤ ਤੇ ਕਾਜ਼ੀ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਪੀਰ ਫ਼ਕੀਰ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਇਕ ਨਾਸਤਕ ਹੈ, ਜੋ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿੱਚ ਮਜ਼ਹਬ ਵਿਚਾਰ ਭਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, "ਨਾ ਹਮ ਹਿੰਦੂ ਨਾ ਮੁਸਲਮਾਨ"। ਨਾਲ ਹੀ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਰੱਬ ਅੰਦਰ ਵਸਦਾ ਹੈ।
ਪੰਡਿਤ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨਾਲ ਨੀਵੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਨਾਦੂ ਦਾ ਸਮਝਣ ਲੱਗ ਪਏ ਹਨ। ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹੋ ਜਿਹੇ

ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਚੌਣਾ ਹੋ ਗਏ ਹਨ, ਜੋ ਇਹ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਇੱਕ ਬਰਾਬਰ ਹਨ। ਕਾਜ਼ੀ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਮਸੀਤਾਂ ਦਾ ਵੀ ਨਿਰਾਦਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਬੋਲ ਕਰ ਕੇ ਵੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਸਭ ਦੇ ਮਗਰ ਕੋਤਵਾਲ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਭਾਈ ਲਾਲੋ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਲਿਆਵੇ।

ਬਾਹਰੋਂ ਇਕ ਮੁਟਿਆਰ ਦੀ ਉੱਚੀ ਆਵਾਜ਼ ਆਉਂਦੀ ਹੈ: ਪਾਪ ਦੀ ਜੰਞ ਲੈ ਕਾਬਲਹੁ ਧਾਇਆ
ਜੋਰੀ ਮੰਗੈ ਦਾਨ ਵੇ ਲਾਲੋ ॥

ਉਹ ਮੰਚ ਉੱਤੇ ਆ ਕੇ ਬੋਲਦੀ ਹੈ:

ਸਰਮੁ ਧਰਮੁ ਦੁਇ ਛੁਪਿ ਖਲੋਏ
ਕੂੜੁ ਫਿਰੈ ਪਰਧਾਨ ਵੇ ਲਾਲੋ।

ਮਲਕ ਭਾਗੋ ਦੇ ਪੁੱਛਣ ਤੇ ਪੰਡਿਤ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਬੇਦੀ ਨਾਨਕ ਫਕੀਰ ਦੀ ਸ਼ਾਗਿਰਦ ਹੋਈ ਲੱਗਦੀ ਹੈ। ਮੁਟਿਆਰ ਪੰਡਿਤ ਤੇ ਕਾਜ਼ੀ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ:

ਮਾਣਸ ਖਾਣੇ ਕਰਹਿ ਨਿਵਾਜ ॥
ਛੁਰੀ ਵਗਾਇਨਿ ਤਿਨ ਗਲਿ ਤਾਗ ॥

ਇੰਨੇ ਨੂੰ ਬੁੱਢੀ ਇਨਸਾਫ਼ ਲਈ ਰੌਲਾ ਪਾਉਂਦੀ ਹੋਈ ਮੰਚ ਉੱਤੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਅਮਜ਼ਦ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਉਸ ਦਾ ਦੋ ਸੇਰ ਅਨਾਜ ਮੋੜ ਦੇਵੇ, ਜਿਹੜਾ ਉਸਦੇ ਸਿਪਾਹੀ ਉਸ ਤੋਂ ਮੱਲੋ-ਮੱਲੀ ਖੋਹ ਲਿਆਏ ਹਨ। ਅਮਜ਼ਦ ਖ਼ਾਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਲਈ ਫੜਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਘਰ ਸਾਧ-ਪੀਰ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਲਈ ਭੋਜਨ ਦਾ ਬੰਦੋਬਸਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਕੋਤਵਾਲ ਦੇ ਘਰ ਦੀ ਰੋਟੀ ਹੀ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਮੰਗਿਆ ਹੈ।

ਅਮਜ਼ਦ ਦੇ ਪੁੱਛਣ ਤੇ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੀਰ ਨੂੰ ਬ੍ਰਹਮ ਭੋਜ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਜਿਵੇਂ ਹੋਰ ਫ਼ਕੀਰ

ਦੇ ਭੋਜਨ ਬਾਰੇ ਪੁੱਛੇ ਹਨ। ਲਾਲੋ ਉੱਤਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸਦੇ ਗੁਰੂ ਦਾ ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ:

ਬਾਬਾ ਹੋਰ ਖਾਣਾ ਖੁਸੀ ਖੁਆਰ ॥
ਜਿਤੁ ਖਾਧੇ ਤਨੁ ਪੀੜੀਐ ਮਨ ਮਹਿ ਚਲਹਿ ਵਿਕਾਰੁ ॥

ਲਾਲੋ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸਦੇ ਗੁਰੂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਅਹਿਸਾਸ ਕਰਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ਮਲਕ ਭਾਗੋ ਦੇ ਪਕਵਾਨ ਭੋਜਨ ਵਿਚ ਕਿਰਤ ਦਾ ਖੂਨ ਹੈ। ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਮਲਕ ਉਸਨੂੰ ਦਾਲ-ਰੋਟੀ ਵਿੱਚ ਦੀਦ ਕਰਨ ਦਾ ਭਰਮ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਲਾਲੋ ਨਿਡਰ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਮਹਿਲਾਧਾਰੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਕੋਲ ਮਾਇਆ ਦੇ ਚੋਰ ਰੱਤੇ ਅਹੰਕਾਰ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪਰਜਾ ਦਾ ਖੂਨ ਪੀਂਦਿਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਦਇਆ ਧਰਮ ਅਲੋਪ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਸਮੇਂ ਕੇ- ਅਚਾਨਕ ਥਾਂ ਰੌਲੇ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਲਾਲੋ ਕਾਂਟਾ ਮਾਰਨ ਚੱਲਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਬਾਬਰੋਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਲਾਲੋ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਇੰਤਾ ਨਾ ਕਰੇ ਕਿਉਂਕਿ ਹੋਇਆ ਉਹੀ ਕੁਝ ਹੀ ਹੈ, ਜੋ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਭਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਆਵਾਜ਼ ਮਲਕ ਭਾਗੋ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਸਦੇ ਪਕਵਾਨ ਭੋਜਨ ਵਿੱਚ ਕਿਰਤੀਆਂ ਦਾ ਖੂਨ ਹੈ, ਪਰ ਲਾਲੋ ਦੀ ਰੋਟੀ ਦੀ ਰੋਟੀ ਵਿੱਚ ਦੁੱਧ ਹੈ। ਉਸ ਕੋਲ ਮਾਇਆ ਤੇ ਹਰਾਮ ਹੈ ਤੇ ਉਸਦਾ ਨਸ਼ਾ ਹੈ, ਪਰ ਲਾਲੋ ਕੋਲ ਕਿਰਤ, ਗ਼ਰੀਬੀ, ਨਿਮਰਤਾ ਤੇ ਸੇਵਾ ਹੈ।

ਮਲਕ ਭਾਗੋ ਆਵਾਜ਼ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ (ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ) ਕਿ ਉਹ ਦਿਖਾਵੇ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਉਸਦੇ ਪਕਵਾਨ ਭੋਜਨ ਵਿੱਚ ਖੂਨ ਹੈ ਤੇ ਲਾਲੋ ਜਾਂ ਉਹਦੇ ਟੁਕੜਿਆਂ ਵਿੱਚ ਦੁੱਧ। ਆਵਾਜ਼ ਮਲਕ ਭਾਗੋ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਕਵਾਨ ਭੋਜਨ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਮਾਸ ਪੂੜਾ ਲੈਣ ਲਈ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਆਪ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਪਿਆਂ ਦੀ ਰੋਟੀ ਦੀ ਰੋਟੀ ਭਾਈ ਲਾਲੋ ਨੂੰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

ਆਵਾਜ਼ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਮਲਕ ਭਾਗੋ ਆਪਣੇ

ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਇਕ ਮਾਸੂਮ ਬੱਚਾ ਸੰਗਵਾਤਿਆਂ ਹੈ। ਆਵਾਜ਼ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬੱਚਾ ਮਾਸੂਮ ਤੇ ਨਿਰਮਲ ਮਨ ਵਾਲਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਦੁੱਧ ਦਾ ਦੁੱਧ ਤੇ ਪਾਣੀ ਦਾ ਪਾਣੀ ਛਾਨਣੇ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਆਵਾਜ਼ ਦੇ ਕਹਿਣ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਬੱਚੇ ਦੇ ਇਕ ਇਕ ਹੱਥ ਉਤੇ ਮਾਲਕ ਪੂੜਾ ਤੇ ਦੂਜੇ ਹੱਥ ਉਤੇ ਕੋਧਰੇ ਦੀ ਰੋਟੀ ਦਾ ਸਖ਼ਤ ਟੁਕੜਾ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਆਵਾਜ਼ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਅੱਗੇ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਦੱਸੇ ਕਿ ਦੁੱਧ ਕਿਧਰ ਹੈ ਤੇ ਲਹੂ ਕਿਧਰ ਹੈ।

ਬੱਚਾ ਮਾਲਕ ਪੂੜੇ ਵੱਲ ਦੇਖਦਾ-ਦੇਖਦਾ ਭੈ-ਭੀਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਪਰੇ ਵਗਾਹ ਕੇ ਸੁੱਟਦਾ ਹੋਇਆ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, "ਖ਼ੂਨ ...... ਖ਼ੂਨ ... . ਖ਼ੂਨ ...."

ਫਿਰ ਕੋਧਰੇ ਦੀ ਰੋਟੀ ਵੱਲ ਦੇਖਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਰੋਟੀ ਦੀ ਇੱਕ ਬੁਰਕੀ ਖਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਉਸਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸੁਆਦ ਲੱਗਦੀ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਹੈਰਾਨ ਹੋਏ ਸਨ; ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਕਰਾਮਾਤ ਵਾਪਰ ਗਈ ਹੋਵੇ। ਪਿੱਛੋਂ ਇਹ ਆਵਾਜ਼ ਉਠਦੀ ਹੈ:

ਘਾਲ ਖਾਇ ਕਿਛ ਹੱਥੋਂ ਦੇਹ ॥
ਨਾਨਕ ਰਾਹੁ ਪਛਾਣੈ ਸੇ ॥